

Lunds universitet
Historiska institutionen
HIS K01
Examinator: Eva-Helen Ulvros
Handledare: Yvonne Maria Werner
Tid och plats: 23 oktober 2012, 10.15 i sal 2

Ansgar i svensk protestantisk historieskrivning 1830-1930

En studie i konfessionellt historiebruk

Carl Magnus Sjögren

Innehållsförteckning

1. INLEDNING.....	3
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	5
TEORETISKA PERSPEKTIV	6
AVGRÄNSNING OCH KÄLLKRITIK.....	8
METOD OCH DISPOSITION	9
MATERIAL.....	10
TIDIGARE FORSKNING.....	11
2. HISTORISK KONTEXT: DET KYRKOHISTORISKA LÄGET	14
3. KATOLSK MUNK ELLER NATIONELL HJÄLTE: BILDEN AV ANSGAR I ÅTTA PROTESTANTISKA ARBETEN.....	18
INLEDANDE PRESENTATION	18
ANSGAR OCH DEN SVENSK-KYRKLIGA IDENTITETEN.	21
ANSGAR SOM KRISTEN, MISSIONÄR OCH MUNK	25
ANSGAR SOM EN HJÄLTE OCH FÖREBILD	29
ANSGAR OCH DEN NATIONELLA IDENTITETEN	31
4. SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER	35
5. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	39
KÄLLMATERIAL	39
LITTERATUR.....	39
<i>Elektroniskt hämtat material:</i>	40

1. Inledning

Nuvarande eller vardande svenska missionärer till hednafolken! Eder tilläg-
nas denna enkla teckning af de svenska hedningarnas apostel, eders förebild.¹

Så inleds prästen Herman Wilhelm Ulffs bok om Ansgar från år 1888. Ansgar var en tysk benediktinermunk som missionerade i Skandinavien cirka 830. Ansgar tillhörde klostret Corbey i norra Frankrike. På uppdrag av påven reste Ansgar som 30-åring till Norden (ca 829-830) och missionerade. Ansgars mission i Norden var långt ifrån en framgång. Efter att ha missionerat i Danmark var han inte längre välkommen där. Det blev inte heller någon större framgång för Ansgar i Birka. Dessutom blev hans hemstad, ärkestiftet Hamburg, förstörd i ett vikingaangrepp. Resurserna för att fortsätta missionera bland danskarna fanns inte. Ansgar misslyckades därför med sitt missionsuppdrag. Han dog 865. Efter hans död skrev hans lärjunge och senare efterföljare som ärkebiskop, Rimbert, på 860-talet ner hans levnadsberättelse, den så kallade Ansgarsvitan (*Vita Ansgari*).²

Rimbert ansträngde sig för att framställa Ansgar som en asketisk munk. Enligt den brittiske historikern Eric Knibbs är mycket av det som framställs här påhittat. Han drar sig inte för att kalla Rimbert en "förfalskare".³ I den svenska medeltida historieskrivningen var Ansgars betydelse nedtonad, och han blev aldrig ett skyddshelgon för ett landskap. Men det fanns en kult kring hans person vilken dock, liksom annan helgonkult, avvecklades i och med reformationen efter hård kritik från reformatorn Laurentius Petri.⁴

¹ Herman W Ulff, *Ansgarius, Sveriges apostel berättad för det svenska folket tusen år efter sin död*, Stockholm 1888, s. 1.

² Catharina Sundberg-Ingelman, *Boken om vikingarna*, Stockholm 1998, s. 47-48; "Ansgars": Nationalencyklopedin Ansgar <http://www.ne.se/ansgar/115389> (2012-04-30).

³ Eric Knibbs, "Ansgars failure in the North": *Ansgar, Rimbert and the forged foundations of Hamburg-Bremen*, Ashgate, 2011, s. 101. Se Anders Winroth, "Ansgar gjorde karriär med förfalskat CV": Svenska Dagbladet 28/11 2011: http://www.svd.se/kultur/understrecket/ansgar-gjorde-karriar-med-forfalskat-cv_6664610.svd (2012-05-01)

⁴ Sven Helander, "Ansgars liv och Ansgarsminnet i Sverige": Hallencreutz, Carl Fredrik & Hållander, Tore (red.) *Boken om Ansgar*, Stockholm 1986, s. 181-219.

Ansgar betecknas i citatet ovan som en förebild för svenska kristna missionärer som arbetade på det yttre missionsfältet.⁵ Hur kom det sig att en katolsk munk tillskrevs denna rang i det protestantiska Sverige? Denna fråga bildar utgångspunkten för min undersökning av Ansgar i protestantisk historieskrivning. I denna undersökning kommer jag att analysera hur företrädare för den lutherska statskyrkan beskrev det gamla katolska helgonet Ansgar under en period av hundra år (1830-1930) i form av kyrkohistoriska böcker. Under 1800-talet uppmärksammades Ansgar och blev en folklig gestalt. 1828 utgavs *Vita Ansgari* på svenska och 1830 firades den första jubelfesten till hans ära. 1834 restes ett kors på Björkö till minne av Ansgars första resa till Birka. Kunskapen om Ansgar och hans missionsgärning i Norden kom senare att spridas genom skolan men också genom populärvetenskapliga skildringar under 1800- och 1900-talet.⁶ Några av dessa utgör mitt källmaterial.

Under min undersökningsperiod (1830-1930) förlorade Svenska kyrkan steg för steg sin tidigare maktställning. Men från kyrkligt håll försökte man givetvis förhindra denna maktförlust, bland annat genom att knyta an till tidens nationella strömningar och visa på kyrkans betydelse för den svenska nationen och identiteten. Här spelade historieskrivningen en central roll. Frågan är då hur man behandlade den katolska medeltiden och de svenska katolska helgonen.

Jag kommer att analysera hur svenska skribenter som alla har en teologisk utbildning framställer Ansgar, i vad mån de relaterar hans livsverk till den protestantiska Svenska kyrkan och vilken betydelse de tillskriver hans missionsinsats i Sverige. Det är också relevant att diskutera hur författarna ser på den katolska religion som Ansgar representerade och om denna fråga över huvudtaget kommenteras. 1800-talet är som bekant nationalismens århundrade men också en period som utmärks av konfessionella strömningar och det lutherska arvet ses som en viktig del av den svenska och nordiska identiteten.⁷

⁵ Uiff, 1888, s. 1.

⁶ Helander, 1986, s. 211-213.

⁷ Kjell Blücker, *The Church as Nation. A Study in Ecclesiology and Nationhood*, Frankfurt/Main 2000: Yvonne Maria Werner, "Rätt, religion och katolsk motkultur: nordiska katoliker mellan katolsk och nordisk rättstradition": Lars M. Andersson et al. Lund (red.), *Rätten. Festschrift till Bengt Ankarloo*, Lund 2000, s. 101-128.

I min undersökning kommer jag att använda de teorier som presenteras i arbeten av Klas-Göran Karlsson och Ulf Zander. Deras idéer kring historiebruk lämpar sig väl för den undersökning som jag avser genomföra. Zander arbetar mycket med hjältesymboler i sin avhandling *Fornstora dagar, moderna tider*.⁸ Den teorin lämpar sig väl vid en analys av historieskrivningen om Ansgar som i många avseenden beskrivs som en hjälte och förebild. Jag kommer också att anknyta till Kjell Blückererts bok *The Church as nation* som tar upp den kyrkliga historieskrivningen i Sverige och dess koppling till konstruktionen av svensk nationell identitet. Han tar dock inte upp historieskrivningen om Ansgar.⁹

Syfte och frågeställning

Syftet är att undersöka hur Ansgar skildras i kyrkohistoriska arbeten från perioden 1830-1930, vilka i de flesta fall är författade av svensk-kyrkliga teologer respektive av personer med en teologisk utbildning. Jag kommer att undersöka hur de beskrev Ansgar som kristen och missionär, hur de förhöll sig till hans katolska religion och vilken roll de tillmätte honom i Sveriges kyrkohistoria. Att den svenska nationella identiteten under denna tid var så intimt förknippad med lutherdomen gör dessa frågor särskilt angelägna att studera.

Jag utgår från hypotesen att de kyrkohistoriska verken jag kommer att analysera präglas av en strävan att infoga Ansgar i en svensk-kyrklig nationell berättelse och att hans monastiska och katolska bakgrund tonas ner. Jag ska alltså inte undersöka vem Ansgar var och vad han gjorde utan den bild som ges av honom i mitt källmaterial. De analyserade verken bygger till stor del på Rimberts ovan nämnda krönika *Viita Ansgarii* från 800-talet, vilken hade ett tydligt syfte att framhäva Ansgar, så att även Rimbert själv framstod i god dager. Källans tendens är dock inget problem för min del, eftersom det ju inte är Ansgar som står i fokus utan hur han framställs i historieskrivningen mellan 1830-1930.

⁸ Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Lund 2001.

⁹ Blückerert 2000. *The church as nation: a study in ecclesiology and nationhood*.

Mina frågeställningar är:

- Hur förhåller sig författarna till att Ansgar är katolik och munk?
- Vilka egenskaper hos Ansgar lyfts fram? Och vilken roll tillskriver man honom i svensk historia?
- Hur ser författarna på Ansgars roll för den egna protestantiska kyrkan? Hur ser de på hans katolska religion?

Teoretiska perspektiv

Jag kommer att analysera mitt källmaterial i ett historiebruksperspektiv med fokus på nationell och konfessionell identitet. Klas Göran Karlsson har skrivit flera arbeten, där han lyfter fram olika former av historiebruk som exempelvis politiskt, ideologiskt, kulturellt, moraliskt och vetenskapligt. I *Historien är nu* beskriver han vilket syfte olika användare av historia har när de använder ett visst historiebruk. T. ex har politiska eliter använt historia för att legitimera när de uppfinner och konstruerar historia. De kan även aktivt ”glömma” historien för att legitimera ett visst politisk system, enligt Karlsson.¹⁰ I mitt fall handlar det om ett kyrkligt och konfessionellt historiebruk, vilket skulle kunna sägas ingå i samtliga dessa fem former av historiebruk. En annan forskare som ägnat sig åt historiebruk är Ulf Zander. I sin avhandling *Fornstora Dagar, moderna tider* visar han hur historievetenskapen har förändrats ifrån att vara patriotisk, till att bli positivistiskt, för att bli marxistisk och leninistisk efter 1968 osv. Av särskilt intresse för min undersökning är hans analys av historiebruk kring historiska hjältar som jag kommer att anknyta till i min undersökning.

Zanders avhandling handlar om historiemedvetande, dvs. den kollektiva uppfattningen om historien och historiska nyckelsymboler och nyckelscenarier. Historiska nyckelsymboler och nyckelscenarier är ofta nationalistiska symboler som har en stor påverkan på identitetsbildning. I den äldre historieskrivningen var nyckelsymbolerna ofta härskare och kungar som exempelvis Gustav Vasa, Gustav II Adolf och Karl XII. Zander behandlar även historiens roll

¹⁰ Klas-Göran Karlsson, *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2008, s. 59-60

när samhället förändras i en väldigt snabb takt varvid identifikationen med gruppen blir särskilt viktig.¹¹

En annan viktig inspirationskälla är Henrik Ågrens arbeten. I *Kejsarens nya kläder* undersöker han skillnaden mellan staters historiebruk. Vissa stater som Sverige och England har ett stort behov av att framhäva det äldre historiska arvet, medan Frankrike och USA framhäver den närliggande historien, eftersom den nationella identiteten har skapats eller omstrukturerats efter revolutioner i nyare tid. Hur revolutioner påverkar historiebruket är en central utgångspunkt i hans bok.¹² I ett nyligen publicerat arbete om Erik den helige visar han hur man i det protestantiska Sverige förhöll sig till de gamla helgonmyterna. Dessa hade under medeltiden haft en legitimerande funktion och varit nära knutna till den svenska identiteten. Reformationen tvingade fram ett nytt förhållande till rikssymbolen Erik den helige. Till skillnad från vad man kunnat vänta sig kom han även under 1500- och 1600-talen att skildras som en mönsterkung men de katolska inslagen i de äldre berättelserna tonades ner liksom hans betydelse som symbol för det svenska riket.¹³ Detta resultat kan appliceras på min undersökning. Frågan är om samma tendens gjorde sig gällande i bilden av Ansgar under min undersökningsperiod.

Flera forskare, bland dem kyrkohistorikerna Hugh Mc Leod och Kjell Blücker har lyft fram konfessionalismens betydelse för den nationella identiteten under 1800- och det tidiga 1900-talet. Även om den moderna nationalstaten formellt var religiöst neutral, så kom den dominerande konfessionen ändå att utgöra en bas för den nationella identitetsbildningen. Med konfession och konfessionalism förstås här inte bara en gemenskap grundad på en kristen trosbekännelse utan också det kulturella och ideologiska sammanhang som formats på denna grund.¹⁴ I mitt fall handlar det om en svensk-kyrklig protestantisk konfessionalism, och jag

¹¹ Zander 2001, s. 27-39, 42-49.

¹² Henrik Ågren, *Kejsarens nya kläder: historiebruk och kulturarv under tidigmodern reformation och modern revolution*, Uppsala 2011.

¹³ Henrik Ågren. *Erik den helige - landsfader eller beläte? En rikspatrons öde i svensk historieskrivning från reformationen till och med upplysningen*, Lund 2012.

¹⁴ Blücker, 2000; Hugh McLeods *Secularisation in Western Europe, 1848-1914*, London 2000.

kommer att undersöka vilken betydelse den protestantiska teologin och världsbilden hade för synen på Ansgar.

Jag kommer alltså att arbeta med ett konfessionellt historiebruk och anknyta till Blückerets resonemang kring hur Svenska kyrkan under artonhundratalet återskapade sin egen historia och använde historien i ett identitetsskapande syfte. Hans undersökning handlar om nationalism och konfessionalism i Svenska kyrkan, och han visar hur den kyrkliga historieskrivningen kom att utvecklas från en statscentrerad patriotism till en mer nationalistisk diskurs. Som exempel på sådan nationalistisk kyrkohistorieskrivning nämner han unglyrkomannen Johan Alfred Eklund och den lundensiske kyrkohistorikern Hjalmar Holmqvist. Båda hade en konfessionell protestantisk utgångspunkt och båda betecknade Gustaf II Adolfs regeringstid som den svenska historiens höjdpunkt.¹⁵

Avgränsning och källkritik

Att göra 100 år av historieskrivning kring ett helgon rättvisa är långt ifrån en lätt uppgift. Jag har därför tvingats att göra ett urval eftersom det skrivits väldigt mycket om Ansgar under den aktuella perioden. Författarna till de arbeten jag kommer att analysera har, såvitt det går att fastställa, alla en teologisk skolning; däribland en ärkebiskop, en kyrkoherde, en teologie doktor och en professor som sedermera kom att bli ärkebiskop. Ett annat urvalskriterium är att författarna måste tillhöra Svenska kyrkan. Det finns mycket material att välja på. Jag har avgränsat min undersökning till perioden 1830-1930, vilket motiveras med att det firades Ansgarsjubileer under dessa år. Fem av de arbeten jag valt att analysera är publicerade under jubileumsåren 1830 och 1930, medan de övriga utkom 1835, 1846 och 1888. Men det ska tilläggas att det inte bara är svenska lutheraner som vid den här tiden firar Ansgar, utan även svenska och nordiska katoliker samt tyska och danska protestanter. Jag har valt Sverige eftersom jag är intresserad av att undersöka hur företrädare för den svensk-lutherska statskyrkan såg på det gamla katolska helgonet Ansgar och hans betydelse för den egna historien.

Varje typ av källmaterial kräver sin specifika källkritik. I mitt fall är det inte aktuellt med klassisk positivistisk källkritik. Det handlar i stället om den form av källkritik som Arne Jarrick efterlyste i en artikel i *Historisk Tidskrift* 2005. Han ser källkritiken som en praktisk procedur som ständigt både måste tillämpas och förändras.¹⁶ Källmaterialet är tendentiöst eftersom författarna, om än på olika sätt, företräder den lutherska statskyrkan. Men det är inte något problem för min undersökning, eftersom syftet inte är att undersöka vem Ansgar var och vad han gjorde utan att titta på hur historien brukas i de analyserade verken.

Metod och disposition

Jag kommer att använda en kvalitativ textanalys och fokusera på berättelser, så kallade narrativ. Jag arbetar med synen på Ansgar och hur man framställer honom historiografiskt. Bland annat undersöker jag hur han framställs i relation till den svenska historien samt vilken roll han tillskrivs för den nationella egna identiteten. Metodologiskt gör jag en närläsning av materialet med fokus på hur han framställs och vilken roll han får. Man kan beskriva mitt arbetssätt som en litteraturstudie då jag sammanfattande sammanställer synen på Ansgar. Jag kommer att arbeta kronologiskt med källmaterialet. Efter en inledande presentation av de analyserade böckerna kommer jag att analysera dessa utifrån ett par teman. Jag anknyter här till Kristina Boréus, som utvecklat en särskild modell för narrativanalys.¹⁷ Med narrativ avses en berättande text som lämpar sig för en närläsning för att komma åt diskurser och tankemönster. Narrativmetoden används främst inom samhälls- och medievetenskap. Men jag anser att metoden lämpar sig väl även för en analys av berättelser i historieböcker. Narrativ teori utgår från att berättelser har en skapande kraft, som kan forma och omforma människors identiteter och världsbild. I en narrativanalys analyseras texters beståndsdelar. Detta gör man genom att undersöka hur de berättas. Genom att ställa frågan *hur* något berättas till texterna använder

¹⁵ Blücker 2000, kapitel 4, "Reconstructing the church as nation".

¹⁶ Arne Jarrick, "Källkritiken måste uppdateras för att inte reduceras till kvarleva": *Historisk Tidskrift* 2005:2, s. 219-231.

¹⁷ Kristina Boréus, Narrativanalys: Göran Bergström, Kristina Boréus (red.), *Textens mening och makt : metod-bok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Lund 2005, s. 219, 260-261 .

man metoden effektivt. Jag använder dock inte metoden fullt ut utan endast delar av den, och i stället för att analysera textens beståndsdelar har jag lyft fram ett antal teman som belyser Ansgars betydelse för den svensk-kyrkliga och den nationella identiteten samt hans roll som kristen, missionär och munk.

Material

Mitt källmaterial består av åtta böcker om Ansgar, vilka publicerades 1830, 1835, 1888 och 1930. Den första är en episk sammanställning om Ansgars liv och verk, vars författare inte angivits, medan den andra är skriven av J. Bohman.¹⁸ Den tredje boken är skriven av teologi-professorn och Västerås-biskopen Eric Christian Fahlcrantz 1835. Fahlcrantz var känd för sin antikatolicism och skrev polemiska artiklar mot katolikerna.¹⁹

År 1888 utkom boken *Ansgarius, Sveriges apostel berättad för det svenska folket tusen år efter sin död* av prästen Herman Wilhelm Ulf, vilken enligt titeln är skriven i folkbildande syfte.²⁰ De fyra sista böckerna är från 1930. Den första är författad av teologen Nathan Söderblom och har en vetenskaplig karaktär. Här behandlas både Ansgar som person och den tid då han levde. Söderblom var svensk ärkebiskop mellan 1914 och fram till sin död 1931. Han fick Nobels fredspris 1930.²¹ Söderblom var enligt Blückert en internationalist som förespråkade kyrkligt samarbete.²² Den andra boken från 1930 är skriven av Maria Cronquist, en kvinnlig teolog med examen från Uppsala universitet, medan den sista författades av kyrkoherde

¹⁸ *Poetisk utgjutelse i tvenne Avdelningar Ansgar och Luther*, Stockholm 1830; J. Bohman, *Reflexioner öfver människosläktet i allmänhet och våra förfäder under hedendomen, samt Nordens förste apostels, ärkebiskop Ansgarii lefverne; eller försök, att framställa betydelsen af 1830 års jubelfest*, Linköping 1830.

¹⁹ Eric Christian Fahlcrantz, *Ansgars lif i fjorton sånger* band 1 och 2, Stockholm 1835. Angående Fahlcrantz antikatolicism, se Arne. Palmqvist, *Die Römisch-katholische Kirche in Schweden nach 1781*, del 2, Uppsala 1958, s. 257-237.

²⁰ Ulf 1888.

²¹ Nathan Söderblom, *I Ansgars spår. Pilgrimsfärder*, Stockholm 1930. Angående Söderblom, se Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se/nathan-s%C3%B6derblom> (2012-04-30).

²² Blückert 2000, s. 23

Gustaf Teodor Lundblad.²³ De båda sistnämnda böckerna har en populärvetenskaplig karaktär. Jag har även analyserat en bok om Ansgar av teologen och senare ärkebiskopen Yngve Brilioth.²⁴ Jag kommer att presentera dessa böcker mer utförligt i den första delen av min empiriska undersökning.

Tidigare forskning

Sven Helanders artikel ”Ansgarsminnet” i *Boken om Ansgar* från 1986 handlar om hur Ansgar har framställts i historieskrivningen och hur han har använts i kyrkliga sammanhang från medeltiden till 1900-talet. Helander visar att intresset kring Ansgar har gått i vågor samt att historiograferna har använt Ansgar i olika syften. I den medeltida historieskrivningen var Ansgars betydelse nedtonad för att sedan försvinna nästan helt med reformationen. Han återupptäcktes av historikern Sven Lagerbring på 1700-talet. Helander menar att Ansgar i svensk historieskrivning framställts som en nationell hjälte snarare än som en katolsk munk. Helanders slutsatser var att Ansgar alltför ofta har blivit en symbol för nationalromantik, vilket han inte borde vara. Det finns punkter där jag kan anknyta till Helander.²⁵

Dag Thorkildsens arbete *Scandinavia: Lutheranism and national identity* handlar om nationalismen och dess påverkan på de protestantiska folkkyrkorna och de nordiska samhällena under 1800-talet. Han menar att Skandinavien förändrades ifrån att vara territorier till nationer. De forna territoriella lutheranska kyrkorna blev nationella folkkyrkor under 1800-talet. Under denna period utvecklades en känsla av särart och nationell identitet i de protestantiska folkkyrkorna och samhället i stort.²⁶

²³ Maria Cronquist, *Ansgar*, Uppsala 1930; Torsten Lundblad, *Till Ansgarsminnet. Tvenne kulturhistoriska studier*, Stockholm 1930.

²⁴ Yngve Brilioth, *Ansgar, Sveriges apostel*, Stockholm 1930. Angående Brilioth, se Nationalencyklopedin: http://www.ne.se/yngve-brilioth?i_h_word=Ynge+Brilioth (2012-04-30).

²⁵ Helander 1986, s. 196-211.

²⁶ Dag Thorkildsen, *Scandinavia, Lutheranism and national identity. The Cambridge History of Christianity*, vol 8, Cambridge 2006.

Kjell Blücker bok *the Church as nation* handlar om hur Svenska kyrkan återskapar sin egen historia i ett identitetsskapande syfte. Blücker studerar bland annat hymner och historieskrivning ur ett praktiskt teologiskt och nationalistiskt perspektiv. Han undersöker hur teologer i Svenska kyrkan beskriver sin egen historia under 1800-talet och analyserar det skifte som han menar sker ifrån ett konfessionellt berättande till ett mer nationalistiskt vid 1900-talets början. Före 1890 var den kyrkliga diskursen enligt Blücker lutherskt konfessionell, vilket leder till en period där man inte längre kan tala om en utbredd nationalism i kyrkohistoriskt berättande. Blückerts främsta resultat rör framväxten av en nationalistisk diskurs i svensk-kyrkligt berättande. Han visar på nationsbegreppets föränderlighet och på kyrkosynens bindning till konfession och dess beroende av ideologiskt bestämda idealbilder av kyrkan. Samhällets avkonfessionalisering under 1800-talet ledde till en strävan att återställa den förlorade enheten med hjälp av en nationellt färgad kyrkosyn, där man underströk sambandet mellan den etablerade kyrkan och nationen.²⁷

Den brittiske kyrkohistorikern Hugh McLeods bok *Secularisation in Western Europe 1848-1914* handlar om den kyrkliga utvecklingen i Storbritannien och Mellaneuropa från revolutionerna 1848 till 1914. Han ställer sig kritisk till de etablerade sekulariseringsteorierna och hävdar att det är rimligare att tala om en förändring av kyrkornas och den kristna religionens ställning i samhället. Den personliga övertygelsen kom att tillmätas större betydelse och det religiösa tvångssystemet började ifrågasättas. Utvecklingen innebar visserligen att kyrkornas ställning som en normgenererande samhällsinstitution med ansvar för samhällsordningen successivt försvagades men samtidigt innebar väckelserna en förstärkning av religionens roll i samhället. Han understryker också sambandet mellan religion och nationell identitet samt betydelsen av komparativa jämförelser mellan länder, regioner och konfessioner. På vissa håll var kyrkans roll fortsatt stark, särskilt på landsbygden, McLeod anser att sekulariseringen påverkas av de religiösa konflikter som existerar mellan de kristna konfessionerna samt mellan kyrka och stat.

²⁷ Blücker, 2000, s. 160-168, 211.

Två arbeten som har viss relevans för min undersökning är Carina Nynäs avhandling om hur den heliga Birgitta skildrats i svenskspråkiga biografier under 1900-talet och Ingemar Lindarängs studie av bruket av Olafs- och Birgittatraditionerna i samband med minnesfiranden 1891-2005. Nynäs visar här hur synen på Birgitta skiftat betydligt som en följd av författarnas världsbild, historiesyn och analytiska utgångspunkter, medan Lindaräng belyser hur den symbolfunktion som Birgitta och Olav haft under medeltiden reaktiverades och införlivades med olika nationella identitetskonstruktioner i modern tid.²⁸ Slutligen har jag haft stor nytta av kyrkohistorikern Olof Bexells arbete om 1800-talets svenska kyrkohistoria, som belyser de kyrkliga förändringarna i ett politiskt, socialt och kulturellt perspektiv och dessutom belyser teologiska förändringar och konflikter.²⁹

²⁸ Ingemar Lindaräng, *Helgonbruk i moderniseringstider. Bruket av Birgitta- och Olavstraditionerna i samband med minnesfiranden i Sverige och Norge 1891 – 2005*, Linköping 2007; Carina Nynäs, *Jag ser klart? Synen på den heliga Birgitta i svenska 1900-talsbiografier*, Åbo 2006.

²⁹ Olof Bexell, *Sveriges kyrkohistoria. Band 7: Folkväckelsernas och kyrkoförnyelsens tid*, Stockholm 2003.

2. Historisk kontext: Det kyrkohistoriska läget

Under 1800-talet minskade den etablerade kyrkans inflytande i det svenska samhället och det religiösa tolkningssystemet blev alltmer ifrågasatt. Det var en stor förändring. Fram till 1860 var det förbjudet för svenska undersåtar att tillhöra någon annan religion än den evangelisk-lutherska, och så sent som 1858 tillämpades det gamla straffet om landsförvisning på sex kvinnor som konverterat till katolicismen. Men med väckelserörelserna blev det religiösa utbudet alltmer pluralistiskt och samtidigt ett resultat av ett fritt val. Den enskilde bestämde själv om han eller hon ville engagera sig religiöst. I detta läge krävdes nya sätt för den etablerade kyrkan att legitimera sin position i samhället. Kyrkans tolkningsmonopol var brutet och den fick konkurrens av andra livsåskådningar, vilket ledde till att dess betydelse för medborgarna och det svenska samhället minskade och blev alltmer ifrågasatt. Denna utveckling var samtida med samhällets begynnande industrialisering och modernisering.³⁰

På 1800-talet nationaliserades historieskrivningen. Det var vanligt inom den nationalistiska historieframställningen att framhäva det egna landets särart gentemot andra länder. För Sverige, Danmark och Finland var särarten kopplad till lutherdomen. Nationalismen blev under 1800-talet en retorisk kraft att räkna med. Den användes internationellt för att rättfärdiga politiska beslut och motiverade statsformering, som t.ex. Tysklands och Italiens enande visar.³¹ Enligt Blücker var den kyrkliga historieskrivningen i Sverige inte särskilt nationalistisk före 1890. Men man var inte mindre patriotisk för det. Romantiken blev en viktig idéströmning under 1800-talet. Efter 1805 växte det fram en patriotism, vilken efter 1905 tog formen av en nationalism. Nationalistiska strömningar påverkade framställningen av det förflutna. T. ex blev den medeltida kyrkan under slutet av 1800-talet beskriven som handlingsförlamad genom sin påstådda oförmåga att på djupet kristna Sverige. Det ”svenska” beskrevs alltid som

³⁰ Anders Jarlert, *Sveriges kyrkohistoria. 6, Romantikens och liberalismens tid*, Stockholm, 2001, s. 126-147.

³¹ Stefan Berger, “The Comparative History of National Historiographies in Europe: Some Methodological Reflections and Preliminary Results”: Susana Carvalho, Francois Gemene, (eds.), *Nations and their Histories. Constructions and Representations*, Houndsmill 2009, s. 30 – 33.

något positivt, medan det ”utländska” var något negativt och man lyfte i den kyrkliga historieskrivningen fram både yttre och inre fiender. En av dessa fiender var katolicismen.³²

Kjell Blückerter kallar perioden fram till 1890 för den ”konfessionella perioden”. Det var en period som präglades av en proto-nationalism i svensk-kyrkligt berättande. Då var Svenska kyrkan och dess lutherdom definierad som ”Sveriges religion”. I den traditionen var religionen en naturlig del av samhället och man ansåg att det var statens uppgift att beskydda medborgarna från kätterska impulser från utlandet.³³ Det protonationalistiska historieberättandet har i Sverige gamla rötter och man kan hitta spår av det långt tillbaka i tiden. Enligt Henrik Ågren fanns det bland det styrande politiska skiktet en föreställning om svenskhet redan på 1400-talet.³⁴

Nationalismen i svensk-kyrkligt berättande manifesterades alltså först under en period då kyrkans maktställning började minska. Under 1800-talet med dess väckelserörelser och nya samfundsbildningar började det finnas alltfler alternativ för medborgare att utöva sin religion. Full religionsfrihet infördes först 1951. Men med dissenterlagen 1860 blev det tillåtet att lämna Svenska kyrkan, vilket man inte kunnat tidigare. Dessförinnan hade den som ”avföll” från den lutherska läran riskerat landsförvisning. Den som gick ur den lutherska statskyrkan måste dock gå med i ett annat kristet samfund, och detta skulle vara godkänt av staten. För att kunna gå ur statskyrkan skulle man först infinna sig hos kyrkoherden i sin församling för att bli undervisad om konsekvenserna av sitt agerande. Denna bestämmelse togs bort med den nya dissenterlagen 1873. Att den svenska religionslagstiftningen var så förhållandevis restriktiv berodde inte minst på rädslan för katolicismen och önskan att förhindra katolsk proselytverksamhet. Men det religiösa landskapet blev alltmer pluralistiskt. Sekulariserings- och demokratiseringsprocesser var en bidragande faktor i denna utveckling. Samtidigt vidareutvecklades och förfinades de politiska ideologierna.³⁵ Under 1800-talet var nationell patriotism minst lika

³² Blückerter 2000, s. 182, 220.

³³ Blückerter 2000, s. 160-161.

³⁴ Ågren 2011, s. 20.

³⁵ Werner, 2000, s. 105-117; Sven Eric Liedman, *Från Platon till kriget mot terrorismen. De politiska idéernas historia*, Stockholm 2008, s. 46-48.

viktigt som liberalism och socialism och det pågick en kamp mellan dem om medborgarens identitet.³⁶

Den lutherska statskyrkan i Sverige mötte under senare delen av 1800-talet motstånd från socialdemokratin. Socialdemokraterna var liksom många liberaler kritiska mot statskyrkosystemet och krävde statskyrkans avskaffande, medan väckelserörelserna utgjorde ett hot mot kyrkans monopol på religion. Denna utveckling påverkade den kyrkliga historieskrivningen. Nationalismen blev, som nämnt, under 1890-talet och framåt ett vanligt fenomen i den kyrkliga forskningen. Kyrkohistorikerna strävade efter att lyfta fram det lutherska arvet för att ge Svenska kyrkan legitimitet som folkets och nationens kyrka. Man ville bevisa att kyrkan och nationen hörde samman.³⁷

Nationalismen blev alltså ett sätt att legitimera den svenska kyrkliga ordningen. Den utvecklades i början av 1900-talet till en superideologi. Nationen erbjöd enligt Blückert ett sätt att motivera en tanke om att Svenska kyrkan liksom nationen var av Gud given. Svenska kyrkan gjorde, menar han, bruk av begreppet ”folket” för att vinna legitimitet och visa på sin samhörighet med det svenska folket. Ett exempel på att statskyrkan ville profilera sig och legitimera sin existens var epitetet ”Svenska kyrkan” som under senare delen av artonhundratalet blev den gängse beteckningen på den lutherska svenska statskyrkan.³⁸

Firandet av Ansgars minne i Skandinavien skedde ett antal gånger mellan 1830-1930. År 1830 firades Ansgars minne för första gången i form av ett jubileum. Det kombinerades med firandet av den augsburgska bekännelsens införande, vilket kan ses som en konfessionell markering och ett uttryck för en önskan att knyta samman Ansgar med det protestantiska arvet. 35 år senare, alltså 1865, firades minnet av Ansgars död 1000 år tidigare. År 1929 firade svenska katoliker Ansgarsminnet och liknande jubileer arrangerades av protestanter i Danmark och Tyskland. 1930 anordnade Svenska kyrkan en jubelfest till Ansgars ära. Jubelfes-

³⁶ McLeod 2000 s. 54-55.

³⁷ Östlund, *Lyckolandet : maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstid till demokratins genombrott*, Lund 2007, s. 64.

³⁸ Blückert, 2000, s. 22-23, 162.

terna var bakgrunden till att en rad arbeten om Ansgar publicerades 1830 och 1930.³⁹ Några av dessa har jag valt ut för min analys.

³⁹ Helander 1986, s. 1, 196-211.

3. Katolsk munk eller nationell hjälte: Bilden av Ansgar i åtta protestantiska arbeten

Inledande presentation

Jag har analyserat åtta arbeten om Ansgar, vilka är av olika karaktär och skiftande inriktning. De flesta av författarna har en teologisk utbildning. I två fall har det inte gått att avgöra vilken bakgrund författarna har. Detta gäller den första boken, vars författare är anonym. Den har titeln *Ansgar ett episkt försök* och är ett diktverk som handlar om den svenska religionshistorien från vikingatiden till reformationen. Boken innehåller en serie berättelser om viktiga helgon och religiösa idéströmningar i den svenska historien. Den inleds med en redogörelse för asagudarna och Ansgars betydelse för kristendomens utbredning i Sverige. Ansgar beskrivs som en hjälte som genom sina insatser bidrar till att få bort den hedniska religionen. Det ges även en redogörelse för andra religiösa hjältar som t. ex. heliga Birgitta och Luther. Boken handlar sammanfattningsvis om personer som varit av betydelse för den svenska kristenheten. Ansgar är en av flera religionshjältar som tas upp i verket, vilket är indelat i tre delar. Det sista kapitlet handlar bland annat om Martin Luther.

Inte heller i fråga om författaren till den andra boken, J. Bohman, har jag funnit några upplysningar om utbildningsbakgrund. Hans arbete handlar om Ansgar och om betydelsen av jubelfesten 1830, och det publicerades i samband med detta jubileum. Boken är indelad i tre avsnitt där det första delen är ett tal med anledning av jubileet. Verkets andra avsnitt beskriver Ansgars liv från att han blir utvald som missionär till hans död. Bohman avslutar med att redogöra för världsläget i allmänhet där författaren bland annat diskuterar den amerikanska revolution-

en och statskyrkans funktion i samhället. Han har en positiv syn på Ansgar och inleder samt avslutar sitt verk med en hyllning till missionären.⁴⁰

Det tredje verket, vilket består av två band, med titeln *Ansgars lif i fjorton sånger* är författat av biskopen Eric C. Fahlcrantz. Som framgår av titeln är det en historia i diktform som handlar om Ansgars liv från hans uppväxt till hans död. Fahlcrantz redogör bland annat för Ansgars resor till Skandinavien och att hans mission bidragit till att sprida den kristna tron i Sverige. Ansgar jämförs med Luther och framställs liksom denne som en betydande kyrkoman som påverkat utvecklingen i Sverige på ett positivt sätt. Han sägs ha imponerat på den karolingiske Kejsaren Ludvig, som skickade honom till Norden med uppdrag att missionera. Verket avslutas med en redogörelse för hur Ansgar hyllats efter sin död.⁴¹

Det fjärde verket är författat av Henrik W Ulff och handlar om kristnandet av Sverige och kristendomens utveckling i världen. Boken publicerades 1865, men kom ut i flera upplagor. Jag har studerat en nyutgåva från 1888. Ansgar är en viktig aktör i Ulffs framställning av kristnandet av Sverige. Boken inleds med ett försättsblad där det står: ”Nuvarande eller varande svenska missionärer till hednafolken! Eder tillägnas denna enkla teckning af de svenska hedningarnas apostel, eder förebild”.⁴² Boken är alltså en hyllning till samtidens missionärer.

Man kan utläsa ett försök till att beskriva ett ärorikt förflutet i Ulffs bok. Han lyfter bland annat fram att de folk som bodde i Sverige på Ansgars tid var relativt civiliserade och att städer växte fram redan under hednatiden. Kvinnan var visserligen underordnad, men hon var aktad i samhället. Enligt Ulff finns det ingen hednisk religion som påminner så mycket om kristendomen som asatron. Han strävar alltså efter att visa på en särart hos den svenska hedendomen i förhållande till andra hedniska religioner och likheter med kristendomen. Så framhåller han bland annat att vänskap värderades högt inom asatron och att mördare blev bestraffade.⁴³ Men fokus ligger på Ansgars mission i Norden och dess resultat. Ulff hävdar vidare att det fanns

⁴⁰ J. Bohman, 1830.

⁴¹ Fahlcrantz, 1835, del 1.

⁴² Ulff, 1888, s. 1

⁴³ Berger, 2009, s. 30.

problem med asatron, eftersom den saknade tron på en kärleksfull Gud. Det fanns därför en beredskap bland dåtidens svenskar att ta emot det kristna budskap som Ansgar och hans följeslagare predikade. Han menar att man bör kalla Ansgar Sveriges apostel, inte Danmarks. I Sverige bedrev han en framgångsrik mission, medan han i Danmark endast döpte en kung.⁴⁴

Den femte boken heter *Till Ansgarsminnet. Tvenne kulturhistoriska studier* och är skriven av Torsten Lundblad. Boken handlar om Ansgars insatser som missionär. Lundblad argumenterar för att Ansgar visst lyckades med att kristna Sverige och att den kritik som under hans tid riktats mot helgonet var helt felaktig och ”förringande.” Han lyfter även fram den i samtiden framförda uppfattningen att Ansgar skulle ha varit en ärelysten politiker, en uppåtsträvande kyrkoman, men han tillägger samtidigt att man inte har kunnat bevisa det påståendet. Lundblad är inte kritisk mot Ansgar utan hyllar honom snarare och vill visa på den stora betydelsen av dennes mission för Sveriges utveckling till en kristen nation. Lundblad redogör i kapitlet ”Vårt elvahundraårsminne” för den samtida debatten kring Ansgars eftermäle och betydelsen av dennes missionsresor till Sverige.⁴⁵

Den sjätte boken är skriven av Maria Cronquist och utkom i samband med Ansgarsjubileet 1930. Den handlar om Ansgar och den samtid han levde i samt orsakerna till att hans mission i Norden misslyckades. Den baseras på artiklar och kyrkohistorisk litteratur. Boken inleds med en diskussion om resultaten av Ansgars mission. Cronquist är kritisk mot föreställningen om att den skulle ha haft den stora betydelse som vissa velat göra gällande. Istället lyfter hon fram Sankt Sigfrid, vars mission hon anser haft större betydelse för kristnandet av Sverige men inte fått det erkännande som den faktiskt förtjänar. Enligt henne var det till följd av Sankt Sigfrid mission ett och ett halvt århundrade senare som Sverige kristnades.⁴⁶

Det sjunde verket som jag har analyserat har titeln *I Ansgars fotspår* och är skrivet av Nathan Söderblom. Läsaren får följa med på ärkebiskopens resor till platser där Ansgar verkade och

⁴⁴ Ulf, 1888, s. 1 s. 28-29.

⁴⁵ Lundblad, 1930, s. 1-3, 16-17.

⁴⁶ Cronquist, 1930, s.7.

levde.⁴⁷ Boken handlar om hur man i Tyskland, Danmark och Sverige sett på Ansgar och kulturen kring honom. Enligt Söderblom tog det lång tid innan man i Sverige uppmärksammade Ansgar. Han bygger sin skildring på Rimberts krönika, men tolkar den på sitt eget sätt. Han tar också upp historiebrevet kring Ansgar och berättar om 1000-års minnet 1830. Inom prästeståndet hade man velat fira tusenårsminnet 1829, och det rådde delade meningar om datumet då Ansgar kom till Sverige. Söderblom poängterar Ansgars germansk-tyska rötter, och han nämner att han 1929 fått inbjudan av en tysk Gustav Adolf förening i Bremen att predika om Ansgar. Vidare gör han jämförelser mellan Ansgars och Gustav II Adolfs betydelse för kristenheten. Han lyfter fram Ansgar som en av den kristna kyrkans stora missionärer.

Det åttonde arbetet som jag analyserat är författat av teologen och kyrkohistorikern Yngve Brilioth. Även denna Ansgarbiografi gavs ut i samband med jubileumet 1930. Den är en hyllning till Ansgar och framställningen kopplar helgonet nära till Svenska kyrkan. Boken inleds med en redogörelse för hur Ansgar och hans följeslagare på uppdrag av kejsar Ludvig tillsammans med handelsmän seglar till Sveriges kuster. Brilioth framställer Ansgar som en ivrig missionär med ett särskilt intresse för Sverige. Han betonar att Rimberts krönika är den första skriftliga källan om Sverige (bortsett från romerska författare) och att de första böckerna kom till landet i samband med Ansgars mission; de gick dock förlorade vid vikingarnas anfall på det handelsskepp som Ansgar rest omkring med. Brilioth sätter också in Ansgars insatser i ett större sammanhang och framhåller exempelvis att det karolingiska imperiets splittring påverkade utgången av hans nordiska missionsverksamhet.⁴⁸

Ansgar och den svensk-kyrkliga identiteten.

Från protestantisk utgångspunkt innebar reformationen inte att en ny kyrka grundades utan att den kristna kyrkan reformerades. Detta synsätt kommer tydligt till uttryck i Brilioths arbete, vilket citatet nedan illustrerar.

⁴⁷ Söderblom, 1930. *I Ansgars fotspår*.

⁴⁸ Brilioth, 1930, s. 1-10, 30-33.

Vi få aldrig låta den insikten för oss fördunklas att den kyrka, som Ansgar här grundlade, har sin äkta, organiska fortsättning i vår egen svenska kyrka. Reformationen innebar ingalunda ett avbrott ett grundade av en annan kyrka, utan den gamla kyrkans renande och förnyande i kraft av det evangelium som genom henne bevarats. Vål har den romerska kyrkan velat hävda, att det är hon ensam som representerar Ansgars kyrka. Det är sant att Ansgar från den romerska biskopen fick sin fullmakt. Men den kyrka han tillhörde var ingalunda den romerska kyrka i senare mening som avgränsat sig från andra västerlandets kyrkosamfund: dessa ha alla sin del i arvet från medeltidens kyrka, vilket Roms kyrka gör anspråk för sig ensam. Ansgar tillhörde den äldre medeltidens i sann mening katolska kyrka, det är allmänneliga kristna kyrka. Denna kyrka kände ingen despotisk världshärskare, som Roms biskop senare blivit, ännu hade icke gemenskapsbanden mellan Österlandets och Västerlandets kyrkor brutits.⁴⁹

Brilioth betonar att den Svenska kyrkan förvaltar arvet från den medeltida kyrkan och han tillbakavisar föreställningen att Ansgar skulle vara en representant för sin samtids katolska kyrka. Han ser honom i stället som en företrädare för den "sanna" katolska kyrkan, av vilken han menar att Svenska kyrkan är en legitim del. Författarna var oense om vilken betydelse Ansgar hade för den svensk-kyrkliga identiteten. Maria Cronquist liknade Ansgars kyrka i Birka med ett "sått frö som dör i kölden" och menar att han hade liten betydelse för kristnandet av Sverige, eftersom effekterna av hans mission inte var bestående. Hon går heller inte in på Ansgars eventuella betydelse för den svensk-kyrkliga identiteten.⁵⁰ Hon skriver:

Skulle man döma mannen efter det resultat han vunnit, vore han säkert hemfallen åt glömskan.⁵¹

Men i flertalet av de analyserade verken beskrivs Ansgar som svenska folkets apostel. Fahlerantz skildrar honom som en framgångsrik missionär, vars missionsinsats bidragit till kristendomens spridning i Sverige. Skildringen är till delar tämligen fantasifull. Fahlerantz likställer Ansgar med Luther och framställer dem båda som troshjältar, vars livsverk har påverkat Sverige positivt.⁵² Brilioth framställer Ansgar som Sveriges viktigaste missionär, och han redogör för hur Gud har omvänt hedningar med hjälp av de första apostlarna och andra i

⁴⁹ Brilioth 1930, s. 35 (citatet) 33-36.

⁵⁰ Cronquist 1930, s. 1, 85.

⁵¹ Cronquist 1930, s. 7.

⁵² Fahlerantz, 1835, del 1.

deras efterföljd fram till Ansgar. Han hävdar vidare att Ansgars församling inte dog ut efter hans sista resa till Birka utan att många svenskar höll fast vid den kristna tron och att missionärsresorna fortsatte även under det kommande seklet. Brilioth går så långt i sin bok att han kallade Ansgar för Svenska kyrkans grundare.

Liksom Brilioth framställer Söderblom Ansgar som en viktig gestalt i den svenska kyrkans historia. Söderblom lyfte också fram Ansgar som en individ som förenade många lutherska kyrkor i Nordeuropa. Söderblom reser runt i norra Europa och träffar personer som dels hade ett intresse för Gustav II Adolf men också i Ansgar. Söderblom beklagar sig över att han inte kan delta i Danmarks firande av Ansgar 1926. Söderblom lyfter fram att Ansgar även hade en betydelse för det svenska folket, vilket leder till att man reser ett monument på Björkö (det så kallade Ansgarskorset).⁵³ Också Lundblad betonar Ansgars betydelse för Sveriges kristnande. Enligt dessa tre teologer innebar Ansgars resa till Sverige och Norden en vändpunkt, eftersom den innebär ett första steg mot landets kristnande och den hedniska religionens fall i hemlandet. Detta lyfts också fram av Söderblom som skriver:

Vi igenkänna i Ansgar icke blott en av den kristna kyrkans store missionärer en av den kristna kyrkans store missionärer i alla tider, glödande av nit, ofervillighet och mod, utan även en kyrkofurste av ansevärd mått, som utstakade kristendomens och kyrkans uppgifter i Norden.⁵⁴

Min tolkning av Brilioths och Söderbloms skildringar av Ansgars mission är att de försöker skapa en gemenskap och en identitet kring Ansgar och att lyfta fram kontinuiteten med medeltidens svenska kyrka. Detta ligger i linje med Blückerts forskningsresultat. Han betonar, som jag nämnde ovan, strävan att använda kyrkohistorien för att skapa nationell gemenskap. Ansgar blir i både Brilioths och Söderbloms bok en viktig gestalt i ett svensk-kyrkligt historiskskapande.

På sina håll antyds en anti-katolicism i de analyserade verken. Brilioth kritiserar den katolska kyrkan som han ser som världsfrånvärd och despotisk. Men varken han eller de andra förfat-

⁵³ Söderblom 1930, s. 25, 54-55.

tarna ser Ansgar som en dålig teolog på grund av hans katolska tro. Tvärtom beskrivs han som en god missionär, och begreppen ”Guds man” och ”ren missionär” återkommer ofta i de analyserade verken. För Svenska kyrkan var det viktigt att profilera sig som en folkkyrka, och denna tendens framträder tydligt i Brilioths bok. Han beskriver Ansgar som ”portal-figur” och ”inledningen på vår historia”, vilket understryker både kyrkans och Ansgars betydelse för både den nationella och den svensk-kyrkliga identiteten. Samtidigt inskräps en föreställning om att Svenska kyrkan är det svenska folkets och nationens kyrka och att svenskhet och evangelisk-luthersk kristendom hör ihop. Men Ansgar används även för att sträcka ut en hand till andra kristna trossamfund, dock under förutsättning att de erkände Svenska kyrkan som en del av den enda sanna kyrkan. Blücker betecknar Söderblom som en internationalist som predikade nationalism. Denna bild bekräftas i hans bok om Ansgar.⁵⁵

Zanders historiska nyckelsymboler går att applicera på framställningen av Ansgar i de analyserade böckerna. Flera av författarna menar att Ansgars mission var det första steget mot kristnandet av Sverige. Söderblom och Brilioth drar en linje från Ansgars mission till samtidens Svenska kyrka. Men till skillnad från de nyckelpersoner som Zander tar upp är Ansgar inte född i Sverige.⁵⁶ För att skapa en närmare koppling i tidens nationella anda, där inte bara folk utan också rastillhörighet framstår som ett viktigt kriterium betonar, som jag skrev ovan, Söderblom hans germanska ursprung. Ansgar framställs här alltså som nära folkligt besläktad med dem som han omvänder.

Med undantag för Cronquist beskriver också de övriga författarna Ansgar som Sveriges apostel och menar att han haft stor betydelse för Sveriges kristnande. Cronquist däremot ser Ansgars mission som misslyckad och menar att Sveriges kristnande inleddes först med Sigfrids mission 150 år senare.⁵⁷

⁵⁴ Söderblom 1930, s. 72.

⁵⁵ Blücker 2000, s. 142-150.

⁵⁶ Zander 2001, s. 46-49.

⁵⁷ Cronquist 1930, s. 1-3, 95-96

Ansgar som kristen, missionär och munk

Det var Ansgar som helt bar upp detta första kristna missions försök här och när han var borta, tynade det. Skulle man döma mannen efter det resultat han vunnit vore han säkert hemfallen åt glömskan.⁵⁸

Så skriver Cronquist i sin bok om Ansgar. Hon menar att den församling Ansgar grundar inte leder till något bestående och att hans missionerande inte ger några synliga resultat i Sverige. När Ansgar återvände hem tynar församlingen i Birka bort. Skulle man minnas Ansgar efter hans resultat, borde han, framhåller hon, egentligen vara bortglömd. Men trots sin kritik anser hon ändå att Ansgar är värd att beundras, och hon lyfter fram flera egenskaper hos honom som hon uppskattar. Enligt Cronquist är det inte Ansgars fel att missionen misslyckas utan snarare omständigheterna.⁵⁹

Ansgars katolicism behandlas på olika sätt, men samtliga författare hyllar Ansgar som en religiös hjälte. Författaren till *Poetisk utgjutelse* behandlar inte katolicismen alls, utan väljer att förbigå detta känsliga tema. Som missionär framställs Ansgar som både from och väldigt tap- per. Teologer som Brilioth och Söderblom argumenterar som nämnt för att Ansgars kyrka var något annat än den katolska kyrkan i deras samtid.

I *Poetisk utgjutelse* beskrivs Ansgar som Nordens apostel, men författaren nämnde ingenting om att Ansgar är en katolsk munk. Inte heller Bohman nämner detta, utan nöjer sig i stället med att konstatera att Ansgar var en god kristen.⁶⁰ Dessa författare väljer alltså att förtiga att Ansgar var munk och inriktar sig istället på att framhålla hans starka kristna tro. Enligt Bohman var detta också orsaken till att han skickades iväg på det svåra uppdraget att missionera i Norden. De gör också jämförelser med Luther, och sätter indirekt in Ansgar i ett konfession- ellt lutherskt sammanhang.

⁵⁸ Cronquist 1930, s. 1.

⁵⁹ Cronquist 1930, s. 95-96.

⁶⁰ Bohman 1830, s. 59.

Till skillnad från Cronquists verk, lyfter författaren till *Poetisk utgjutelse* och Bohman inte fram några andra missionärer i det vikingatida Sverige än Ansgar. Missionärer som Sigfrid tas inte upp. Efter att ha beskrivit Ansgars mission hoppar dessa författare fram till den heliga Birgitta och Luther. Kristnandet av Sverige blir därmed Ansgars verk. När avsnitten om Luther inleds skriver de båda författarna att det har gått en lång tid sedan den första biskopen hade dött.⁶¹ Brilioth skriver att Ansgar hade ett stort antal missionärskollegor, vilka vi inte vet så mycket om, eftersom de inte efterlämnat några spår i det bevarade källmaterialet.⁶² Brilioth lyfter även fram att "den uppfostran" som Ansgar inledde genom sin missionsverksamhet för 1100 år sedan endast utgjorde en första ansats som skulle komma att fullbordas först långt senare. Detta betonas också av Söderblom, som avslutar sin bok med att framhålla att Ansgar varken har gått till historien som en stor kyrklig strateg, statsman eller lärare. Men han var den missionär som Birkaborna tyckte om mest.⁶³

Cronquist betecknar Ansgar som en idealisk kristen. Han utövade inte våld när han missionerade, vilket hon menar var vanligt under medeltiden. Men trots att Ansgar inte lyckades med att kristna Norden så framgår det klart att hon beundrar honom. Hon citerar Sven Lagerbring och menar att missionen inte kunde ha inletts på ett bättre sätt, eftersom den inte efterföljdes av korståg och skövling.⁶⁴ I Cronquists tolkning ligger Ansgars betydelse i att han inledde kristnandet, men inte mycket mer, och hon lägger ingen vikt vid det faktum att han var munk.

För Ulff var det viktigt att lyfta fram Ansgar som en förebild för missionärer som verkade på det yttre missionsfältet. Ansgar hade allt. Han var ett helgon som mötte hårt motstånd när han missionerade och han uthärdade motgångar utan att klaga. Ulff beskriver honom vidare som utvald av Gud att bedriva missionen bland hednafolken, och han betonar hur svår och farlig denna uppgift var.⁶⁵ Ansgars missionärsinsats framhålls också av Lundblad, som samtidigt

⁶¹ Anonym författare 1830; *Poetisk utgjutelse*, s. 7.

⁶² Brilioth 1930, s. 8, 35.

⁶³ Brilioth 1930, s. 30-31. Söderblom 1930, s. 205-207

⁶⁴ Cronquist 1930, s. 76.

⁶⁵ Ulff 1888, s. 10, 25.

riktar skarp kritik mot dem som hävdar att dennes mission inte gav några bestående resultat. Han skriver:

Man har grundat detta förringande påstående i första hand på Mäster Adams uppgift att vid ärkebiskop Unnes tid, omkring år 936, kristendomen hos Svearna var nästan helt och hållit utdöd och att andra liknande missionssträvanden i det stora hela misslyckades.⁶⁶

Att Ansgars mission går trögt framställs inte som något dåligt eller mindre beundransvärt i källmaterialet. Som kristen möter man motgångar. Cronquist ansluter sig till dem som menar att Ansgars mission misslyckades, medan andra nöjer sig med att konstatera att han möter motgångar. Ulf ser detta som en naturlig del av och en illustration av vad det innebär att arbeta som missionär.⁶⁷

Han var outtröttligt verksam på de många områden som han hade att röra sig med, ingripa i och ordna. Missionen i Nordanlanden hade hans första och varmaste kärlek[...] säkert är att han var andans man i allt.⁶⁸

Detta citat från Lundblad sammanfattar tendensen i de analyserade böckerna. Ansgar beskrivs av Lundblad som en hårt arbetande missionär som hade en religiös glöd och var inriktad på att missionera just i Norden.⁶⁹ Cronquist framställer honom som en god kristen och en på många sätt beundransvärd missionär, och hon lyfter särskilt fram det faktum att han inte kom som anförare för ett korståg utan som en ensam missionär som ville sprida det kristna budskapet med fredliga medel och inte med våld, vilket annars var vanligt vid denna tid.⁷⁰

Ansgars insatser som missionär lyfts fram också av Lundblad som framhåller Ansgars goda egenskaper som missionär, men till skillnad från Cronqvist anser han att dennes mission innebar inledningen till Sveriges kristnande. Även Brilioth försvarar Ansgars mission, vilken han menar fortsatte efter dennes död. Missionen på 1000-talet var alltså inte en omstart utan en

⁶⁶ Lundblad 1930, s. 1.

⁶⁷ Cronquist 1930, s. 85; Ulf, 1888, s. 28.

⁶⁸ Lundblad 1930, s. 34.

⁶⁹ Poetisk utgjutelse 1830, s. 6-7.

⁷⁰ Cronquist 1930, s. 95.

fortsättning på det som inletts av Ansgar. Han framställer alltså Ansgar som den svenska kyrkans grundare och, om än indirekt, som en god lutheran. Både Lundblad och Brilioth understryker betydelsen av Ansgars mission för Sveriges kristnande och de försvarar denna ståndpunkt mot uppfattningen att så inte skulle ha varit fallet.⁷¹ Det gör även Nathan Söderblom, medan Cronquist hävdar den andra tolkningen. Den kom senare att tas upp av bland andra Lauritz Weibull.⁷² En annan iakttagelse är att ingen av författarna framställer Ansgar som en politiker. I stället lyfter de fram hans kristna dygder och insatser som missionär.

Lundblad tar upp denna fråga till diskussion och nämner att man inom historieskrivningen emellanåt har beskrivit Ansgar som en hänsynslös politiker. Denna uppfattning finns det, menar han, inget stöd för i källorna, vilka istället betonar att Ansgar var en god kristen.⁷³ Fahlcrantz nämner att Ansgar växte upp i kloster och att han fick uppenbarelser. I en av dessa såg han sin döda mor som dog när han var 5 år. Ansgar beskrivs som en from individ som eftersträvar martyrskapet. Han sägs ha imponerat på kejsaren, som och skickade honom till Norden med uppdrag att missionera. Ansgars monastiska liv och förhållandena i klostret i Corbey beskrivs på ett idealiserat och romantiskt sätt, och det finns inga uttryck för antikattolsk kritik eller negativa kommentarer om celibatet eller klosterlöftena. Luther tog som bekant avstånd från klosterlivet och det livslånga celibatlöftet. Fahlcrantz lyfter fram Ansgar som en kristen troshjälte jämförbar med Luther. Han framställs som självuppoffrande, nitisk i sin tro och redo att offra sitt liv i missionens tjänst.⁷⁴

⁷¹ Lundblad, 1930, s. 25-26; Brilioth 1930, s. 31-36.

⁷² Helander 1986, s. 186-211

⁷³ Lundblad 1930, s. 25-26.

⁷⁴ Fahlcrantz 1835, s. 46. 75-77, 95-97, 145-149, 155-157.

Ansgar som en hjälte och förebild

Ansgar är inte ett dussin helgon ur ett altarskåp, utan en levande personlighet. Ansgar är en verklig människa och inte en karaktär som gränsar till fiktionen. Rimbert hade kunnat få Ansgar att kämpa mot vikingar eller hejda stormar. Han genomför inga korståg utan arbetar med predikan och undervisning.⁷⁵

I detta citat från Cronquists bok skildras Ansgar som en människa av kött och blod och en levande personlighet. Hon vill med detta distansera sig från de okritiska hjältebeskrivningar som hon möter i många andra skildringar och ge en mer jordnära skildring av Ansgars missionsinsats.

Jag har tidigare nämnt att Ansgars tapperhet är ett motiv som återkommer. Ansgar kallas för Nordens apostel och trotsar hotet ifrån vikingar när han missionerar. De hot och faror som var förbundna med att missionera i Norden på 800-talet framhålls i flera av de analyserade verken. Redan i *Poetisk utgjutelse* från 1830 blev Ansgar beskriven som ”en kärleksfull hjälte” och en ”mild välgörare.”⁷⁶ Begreppen hjälte och välgörare återkommer frekvent i de analyserade böckerna. Bohman ger ett konkret exempel från den initiala fasen av Ansgars mission, då dennes följeslagare mördas och Ansgar beslutar sig för att rida till Danmark själv.⁷⁷

Söderblom menar att Ansgars monastiska liv avbryts när han kallas att bli missionär i Norden. På detta sätt kan han tona ner det faktum att Ansgar var munk. Denne framställs som en modig och uthållig man med en ”evangelisk” läggning som inte ger upp trots alla svårigheter.⁷⁸ Brilioth framställer Ansgar som en mycket andlig man som är beredd att offra sitt liv för missionen. Han rent av eftersträvar martyrkronan och blir besviken när hans dröm inte infrias. Ansgar framställs vidare som tapper och uthållig och som trots de prövningar han utsätts obe-

⁷⁵ Cronquist, 1930, s. 87 .

⁷⁶ *Poetisk utgjutelse*, 1930, s. 6

⁷⁷ Bohman 1830, s. 76.

⁷⁸ Söderblom 1930, s. 37.

vekligt fortsätter sin mission.⁷⁹ Men ingen av författarna kommenterar denna strävan, som ju sammanhänger nära med det katolska helgonidealet vilket dem inte tror på.

I böckerna framställs Ansgar som en god kristen och en tapper missionär som berett vägen för Sveriges kristnande. Hyllningar av Ansgar förekommer genomgående i källmaterialet. Även om de tar sig olika uttryck. Detta resultat ligger i linje med Sven Helanders arbete, som visar att tidigare forskningen lyfter fram Ansgar som en religiös hjälte. Ulff framhåller Ansgars roll som alla svenska missionärers förebild och det svenska folkets apostel. Brilioth lyfter också fram Ansgar som en förgrundsgestalt i Sveriges kyrkohistoria och han betonar att det är genom Ansgars helgonberättelse som vi har en kännedom om samhällsförhållanden i Sverige på 800-talet. Det är, menar han, i Ansgars mission som Svenska kyrkan och den svenska nationen har sitt ursprung.

Lundblad beskriver Ansgar som en mycket kristen och nitisk ”gudsman” och hans sätt att beskriva Ansgar påminner om Cronquists. Ansgar framställs som en ”ren individ” som lyckas behålla sin personliga integritet även efter att missionen var avslutad. Också Cronquist beskriver Ansgar som en ”ren individ” som inte förespråkar korståg. Han använder ordets makt istället för svärdets, han var, menar hon, anspråkslös och hängiven. Det gör honom till en förebild i Cronquists ögon. Hon menar att Rimbart (helgonmytens författare) hade kunnat göra honom till en korsriddare, men valde att inte göra det.⁸⁰

Men författarna är som sagt oense om betydelsen av Ansgars mission. Medan teologer som Söderblom och Brilioth menar att Ansgar gjorde en betydande och bestående insats för kristnandet av Sverige, menar Cronquist att dennes mission var ett misslyckande men att han trots detta är en viktig historisk personlighet. Men oavsett synen på Ansgars prestationer har han en viktig plats i deras historia och är en hjälte. Ansgar är en from, starkt kristen individ som imponerar på sin omgivning med sin stora religiositet.

⁷⁹ Brilioth 1930, s. 27.

⁸⁰ Cronquist 1930, s. 1, 20, 30, 95-96, 86-93.

I Bohmans arbete finns det inte mycket information om Ansgars missionsarbete. Den främsta orsaken till att Ansgar skickas iväg till Norden var, enligt honom, att man i det kristna Europa ville civilisera de livsfarliga vikingarna som bedrev plundring och mördade nunnor och munkar. Därför beslutade man i början av 800-talet att nordborna skulle omvändas. Det ställdes, framhåller han, stora krav på den person som skulle bedriva missionsverksamheten, och att just Ansgar valdes ut för uppdraget visar, menar han, att denne var en oerhört kompetent individ.⁸¹ Bohman beskriver med andra ord Ansgar som en kompetent och skicklig missionär. I det episka diktverket från 1830 sägs inget varken om orsakerna till att Ansgar reste till Norden eller de motgångar han mötte. Han beskrivs dock som en kärleksfull person och en stor hjälte. Fahlerantz framställer Ansgar som en mycket from person och en troshjälte. Han redogör också för hur Ansgar hyllats efter sin död.⁸²

Ågren jämför historiebruk i traditionalistiska och revolutionära samhällen. Han kom fram till att skillnaden mellan dem inte var så stor. Det fanns även i revolutionära samhällen, alltså sådana som tillkommit efter en revolutionär förändring, en vilja att ”odla ett kulturarv”. Ågren menar att det är svårt för en ny stat att helt frångå det gamla kulturarvet.⁸³ I de böcker som jag analyserat sätts Ansgar in i en ny nationell berättelse och knyts till ett svenskt lutherskt kulturarv trots att han är en katolsk munk och missionär.

Ansgar och den nationella identiteten

Ulf betonar att Ansgar kom att betyda mer för den svenska missionen än för den danska. I Danmark var vägen redan beredd, och det enda han behövde göra var att döpa en kung. I Sverige tvingades han däremot börja ifrån grunden. Ulf beskriver det svenska samhället vid 800-talet som mer civiliserat än de hedniska samhällen som det sena 1800-talets missionärer mötte. Han liknar de hedniska folken i sin samtid vid djur och det svenska samhället under

⁸¹ Bohman 1830, s. 58-60.

⁸² Fahlerantz, 1835, del 1.

⁸³ Ågren 2011, s. 109-110.

vikingatiden som relativt civiliserat.⁸⁴ Detta kan ses som ett uttryck för den rasistiska diskurs, som började vinna mark vid 1800-talets slut.

I de analyserade verken framkommer ofta en föreställning om att Ansgar var mer intresserad av att missionera i Sverige än Danmark. Han ses som en förgrundsfigur i den svenska kyrkohistorien och som den som beredde vägen för Sveriges kristnande. Detta framträder särskilt tydligt hos Brilioth, som drar en linje från Ansgar till samtidens Svenska kyrka och τ bestrider katolikernas rätt att kalla honom sin. Också Lundblad lyfter fram debatten om Ansgars betydelse. I hans arbete framställs Ansgar som den apostel som kristnade ”våra förfäder”.⁸⁵

Cronquist däremot är kritisk till detta synsätt och bestrider att Ansgars mission skulle ha haft bestående effekter. I stället lyfter hon fram Sigfrid, men inte heller här gör hon några kopplingar till samtidens Svenska kyrka. Som hon ser det hade Ansgar alltså ingen direkt betydelse för Sveriges kristnande. Men hon anser honom inte desto mindre vara en intressant historisk personlighet. Hon noterar också att Ansgar länge varit bortglömd i den svenska historieskrivningen. Hos Cronquist är den nationella identiteten nertonad och hon gör ingen koppling mellan Ansgar och samtidens protestantiska Svenska kyrka.

Brilioth däremot lyfter som sagt fram Ansgar som en förgrundsfigur i den svenska kyrkohistorien. Han poängterar Ansgars germanska ursprung i sin skildring. När Ansgar predikade för invånarna i Birka, så predikade han för sina ”stamfränder”. Ansgar sägs ha rest till Norden för att predika för sina stamfränder och trots att man i klostret hade latin som gemensamt språk hade man, menar Brilioth, inte kunnat ta ifrån honom hans gamla germanska språk (vare sig det nu var frankiska eller sachsiska). Den germanska stamfrändskapen blir här en förklaring till Ansgars intresse för Sverige och Norden.⁸⁶

Det som gör Brilioths skildring intressant är att Ansgar framställs som Svenska kyrkans grundare men inte beskrivs tillhöra den moderna katolska kyrkan. Han var visserligen på uppdrag

⁸⁴ Ulf 1888, s. 12-14.

⁸⁵ Lundblad 1930, s. 4.

⁸⁶ Brilioth 1930, s. 8, 21, 36f.

av påven, medger Brilioth. Men han anser att Ansgar inte tillhörde nutidens katolska kyrka. Brilioth menade att Ansgar grundade någonting nytt i Birka, som fortfarande finns kvar. Han vill med andra ord knyta Ansgarsminnet till Svenska kyrkan och integrera det i den protestantiska traditionen. Jag tolkar detta som ett uttryck för ett konfessionellt historiebruk. Detta ligger i linje med Blücker's forskning. Han visar exempelvis hur man i den svenska kyrkohistorieskrivningen anpassade sig till den svensk-nationella andan som slog igenom under 1800-talets senare del, då det skedde en förskjutning från en statscentrerad religion till en nationscentrerad. Tiden efter 1905 var en period präglad av nationalism och en föreställning om en folkkyrka.⁸⁷

Det finns en föreställning i Brilioth's bok om att Ansgar's mission hade en civilisatorisk effekt och att den ledde till framväxten av den evangelisk-lutherska kyrka som han själv tillhörde. Också hos Söderblom finns en sådan tendens, men han lyfter även fram Ansgar's betydelse för Danmark och Nordtyskland. Söderblom beskriver Corbey som "utgångspunkten för hela Nordtysklands och nordens kristna odling". Liksom Brilioth understryker han att Ansgar var german och att missionen i Norden underlättades av att han talade ett germanskt språk. Söderblom framhåller också att firandet av Ansgar har en viktig identitetsskapande betydelse för det svenska folket och för Svenska kyrkan, vilket bland annat tagit sig uttryck i att man rest ett monument på Björkö till apostelns minne.⁸⁸

Detta stämmer väl överens med den bild som Blücker ger av Söderblom, som han karakteriserar som en internationalistisk nationalist. Nationalismen fungerar, menar han, som en slags superideologi, som ingen kunde bortse ifrån och som kyrkliga företrädare använde sig av i sin strävan att återställa den enhet mellan kyrka och folk som tidens sekularisering brutit sönder. Enligt Blücker utgick Söderblom's ekumeniska idé från nationalkyrkoprincipen, och den enade kristenhet han eftersträvade skulle bygga på samverkan mellan nationalkyrkor, inte på en gemensam övernationell kyrkoorganisation.⁸⁹ Också här ser vi ett tydligt uttryck för ett

⁸⁷ Blücker 2000, s. 157.

⁸⁸ Söderblom 1930, s. 9, 17 (citatet från s. 9), s. 54-55.

⁸⁹ Blücker 2000, s. 23, 284-309.

konfessionellt historiebruk. Ansgar görs till en del av Svenska kyrkans historia, och hans kopplingar till samtidens katolska kyrka bestrids. Men det finns också inslag av ett politisk-pedagogiskt historiebruk.

Ansgar framträder i de analyserade böckerna som en religiös hjälte som har en identitetsbildande funktion för den svenska protestantiska kyrkan och för nationen. Brilioth beskriver den rent av som inledningen på "vår historia". Ansgars mission tillmäts dock olika betydelse. Medan Brilioth och Söderblom ser Ansgars mission som inledningen på Sveriges kristnande och betonar sambandet mellan den kyrka han grundade och samtidens Svenska kyrka, ser Cronquist honom främst som en intressant person. Hon intresserar sig för människan Ansgar, inte för kyrkan. I detta fall kan man inte tala om ett konfessionellt utan snarare om ett politiskt pedagogiskt och ett moraliskt historiebruk. Ulf, Bohman, Fahlcrantz och Lundblad fokuserar främst på Ansgars missionsinsats. Också här finns liksom i *Poetisk utgjutelse* inslag av ett konfessionellt historiebruk, om än inte lika tydligt som hos Brilioth och Söderblom. Men samtliga författare beskriver honom som en hjälte, oavsett om de såg hans mission som en framgång eller ett misslyckande.

4. Sammanfattning och slutsatser

Min uppsats har handlat om bilden av Ansgar, den tyske 800-tals missionären och munken som ca 830 besökte Birka, i åtta svenska böcker från perioden 1830 till 1930. Metodiskt har jag inspirerats av narrativanalys där man undersöker berättelsers uppbyggnad och de antaganden som finns i berättandet. Jag har inte använt den här metoden fullt ut eftersom jag har försökt sammanföra materialen i ett par teman. Rent praktiskt har jag studerat vilka antaganden som presenteras löpande i materialet. Jag har analyserat framställningen av Ansgar genom att titta på sättet som han beskrivs i materialet och vilken roll han tillskrivs för nationen och för kyrkan.

I min analys har jag fokuserat på vissa teman som framträder i berättelsen och hur dessa teman använts för att ge en bild av Ansgar och hans betydelse. Som analytisk ram har jag använt mig av historiebruk i anslutning till Klas-Göran Karlssons modell, vilken jag i anslutning till Kjell Blücker kompletterat med ett konfessionellt historiebruk. Det är detta bruk som står i fokus i min analys. Som utgångspunkt tjänade följande frågeställningar:

- Hur förhåller sig författarna till att Ansgar är katolik och munk?
- Vilka egenskaper hos Ansgar lyfts fram? Och vilken roll tillskriver man honom i svensk historia?
- Hur ser författarna på Ansgars roll för den egna protestantiska kyrkan? Hur ser de på hans katolska religion?

Jag utgick från hypotesen att de undersökta kyrkohistoriska verken skulle präglas av en strävan att infoga Ansgar i en svensk-kyrklig nationell berättelse och att hans katolska bakgrund skulle tonas ner. Denna hypotes har bekräftats. Mitt främsta resultat är att Ansgar hyllades som en hjälte i samtliga arbeten och att han beskrivs som en mycket andlig och heroisk person.

Ansgar framträder i de analyserade böckerna som en religiös hjälte som har en identitetsbildande funktion för den svenska protestantiska kyrkan och för nationen. Brilioth beskriver den rent av som inledningen på "vår historia". Ansgars mission tillmäts dock olika betydelse. Medan Brilioth och Söderblom ser Ansgars mission som inledningen på Sveriges kristnande

och betonar sambandet mellan den kyrka han grundade och samtidens Svenska kyrka, ser Cronquist honom främst som en intressant person. Hon intresserar sig för människan Ansgar, inte för kyrkan. I detta fall kan man inte tala om ett konfessionellt utan snarare om ett politiskt pedagogiskt och ett moraliskt historiebruk. Ulf, Bohman, Fahlcrantz och Lundblad fokuserar främst på Ansgars missionsinsats. Också här finns liksom i *Poetisk utgjutelse* inslag av ett konfessionellt historiebruk, om än inte lika tydligt som hos Brilioth och Söderblom. Men samtliga författare beskriver honom som en hjälte, oavsett om de såg hans mission som en framgång eller ett misslyckande.

Ansgar ges flera heroiska egenskaper i de analyserade skildringarna under hela tidsperioden. Ett återkommande tema är hans tapperhet. Ett annat hans mildhet och vänlighet. Ansgars mod visar sig i att han trots hotet från vikingarna reser till Sverige, och det framhålls att han känner sympati med och ansvar för sina kristna bröder och systrar i Birka och att han var kärleksfull och värd att bli beundrad. Författarna väljer att försvara Ansgar och betydelsen av hans mission, och de flesta, särskilt då teologer som Fahlcrantz, Brilioth och Söderblom framställer honom som Svenska kyrkans grundare och en centralgestalt i Sveriges kristna historia.

De böcker jag analyserat präglas av ett konfessionellt historiebruk, där Ansgar ges en central plats i den svenska kyrkohistorien. Han framställs som en religiös hjälte som har en identitetsbildande funktion för den svenska protestantiska kyrkan och för nationen. Men det finns ett undantag. I Cronquists bok skildras Ansgar främst som en framstående personlighet. I hennes fall kan man alltså inte tala om ett konfessionellt utan snarare om ett politiskt pedagogiskt och ett moraliskt historiebruk. Hon menar att församlingen i Birka dog ut efter det att Ansgar lämnat den och att omständigheterna gjorde att hans mission misslyckades. Men även om Cronquist har ett mera kritiskt perspektiv på Ansgars livsverk beundrar hon honom och ser honom som en förebildlig kristen. Hon lägger tonvikt på att Ansgar var en fredlig missionär som inte använde våld för att omvända hedningarna till kristendomen.

De övriga böckerna präglas, om än olika starkt, av ett konfessionellt historiebruk. Författarna gör Ansgar till sin trots att han var munk och ett katolskt helgon. I dessa arbeten betecknas han som "vår" apostel, inte katolikernas. Författarna väljer att bortse från att Ansgar var katolsk munk och framställer honom istället som en god kristen i protestantisk mening. Min tolkning är att dessa teologer gjorde Ansgar till en svensk-kyrklig förgrundsgestalt eller en

tidig lutheran. Detta kommer särskilt tydligt till uttryck hos Brilioth och Söderblom. För dem var det viktigt att foga in Ansgar i Svenska kyrkans historia och att skapa en gemenskap och identifikation med Ansgar och hans missionsföretag. Fahlcrantz liknar honom vid Luther, medan Ulff framställer honom som en förebild för samtidens svenska missionärer.

Blückert framhåller att sekulariseringen av stat och samhälle under 1800-talet ledde till att företrädare för Svenska kyrkan med hjälp av ett nationalistiskt historiebruk försökte återta och bevara sin tidigare ställning i det svenska samhället. Detta kommer till uttryck också i mitt källmaterial, där Ansgar används i ett identitetsbildande syfte. Hans mission beskrivs bland annat som inledningen på den svenska historien, vilket kans ses som en markering av sambandet mellan kristendom och nationell identitet. Denna tendens betonas även av Thorkildsen, som menar att de protestantiska kyrkomännen under 1800-talet var måna om att betona det historiska arvet.

Ett annat utmärkande drag är att Ansgar beskrivs som en stor man och hjälte. Detta ligger i linje med Zanders forskning om svenskt-nationalistiskt historiebruk under det tidiga 1900-talet. Han lyfter fram betydelsen av kollektiva uppfattningar om historien och historiska nyckelsymboler och nyckelscenarier. I de analyserade verken framstår Ansgar som en sådan nyckelsymbol som menas ha en viktig historisk roll som Sveriges och Nordens apostel.

Ågren beskriver skillnaden mellan ett traditionalistiskt och ett revolutionärt historiebruk. Han menar att Sverige och England hade ett större behov av att lyfta fram det gamla arvet medan stater som USA och Frankrike mer använde ett nyare historiebruk eftersom de var skapade genom revolutioner. I min undersökning bekräftas den bild Ågren ger av Sverige som ett land där det traditionalistiska historiebruket var dominerande. Ingen av författarna distanserar sig från Ansgar utan strävar efter att lösgöra honom från ett katolskt historiebruk och integrera honom i en ny nationell berättelse kopplad till ett svensk-lutherskt kulturarv. En annan iakttagelse är att Ansgarskildringarna förändras över tid. De går ifrån att vara högtravande hyllningar till att bli mer vetenskapliga till sin karaktär under 1930-talet. Panegyriska inslag om kristna dygder, tapperhet och hjältemod finns dock kvar även i de nyare verken.

Jag skulle vilja avsluta med en utblick och redogöra för vad som kan göras ytterligare på det här fältet. Enligt Helander är det via skolan Ansgar presenteras för den breda publiken. Det

skulle vara intressant att undersöka hur skolväsendet hanterade Ansgar och vilken roll han tillskrevs i svenska läroböcker under slutet av 1800-talet och de första fyra decennierna av 1900-talet då nationalismen var mycket närvarande i Sverige. Det hade också varit spännande att undersöka hur frikyrkorörelsen såg på Ansgar under perioden. Det finns även mycket svensk-kyrkligt material som jag inte kunnat ta med i min uppsats som t. ex artiklar i kyrklig press om festligheterna som berörde Ansgars minne 1930.

Till slut vill jag rikta ett tack till alla er som har läst min uppsats. Hoppas att det varit lika trevligt att läsa den som det har varit för mig att skriva den!

5. Käll- och litteraturförteckning

Källmaterial

- Anonym författare, *Poetisk utgjutelse i tvenne Avdelningar Ansgar och Luther*, Stockholm 1830
- Bohman, J, *Reflexioner öfwer människosläktet i allmänhet och våra förfäder under heden-
domen, samt Nordens förste apostels, ärkebiskop Ansgarü lefwerne; eller försök, att
framställa betydelsen af 1830 års jubelfest*, Linköping 1830
- Brilioth, Yngve, *Ansgar, Sveriges apostel*, Stockholm 1930
- Cronquist, Maria, *Ansgar*, Uppsala 1930
- Fahlcrantz, Eric Christian, *Ansgars lif i fjorton sånger*, band 1 och 2, Stockholm 1835
- Lundblad, Torsten, *Till Ansgarsminnet Tvenne kulturhistoriska studier*, Stockholm 1930
- Söderblom, Nathan *I Ansgars spår. Pilgrimsfärder*, Stockholm 1930
- Ulf, Herman W, *Ansgarius, Sveriges apostel berättad för det svenska folket tusen år efter sin
död*, Stockholm 1888

Litteratur

- Ahlberger, Christer & Kvarnström, Lars (red.), *Det svenska samhället 1720-2000: böndernas
och arbetarnas tid*, Lund 2004
- Berger, Stefan "The Comparative History of National Historiographies in Europe: Some
Methodological Reflections and Preliminary Results": Susana Carvalho, Francois Ge-
mene, (eds.), *Nations and their Histories. Constructions and Representations*, Hounds-
mill 2009
- Bexell, Oloph, *Sveriges kyrkohistoria. 7, Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid*, Stockholm
2003
- Blückert, Kjell, *The church as nation: a study in ecclesiology and nationhood*, Uppsala 2000
- Hallencreutz, Carl Fredrik & Hållander, Tore (red.), *Boken om Ansgar*, Stockholm 1986
- Ingelman-Sundberg, Catharina, *Boken om vikingarna*, Stockholm 1998
- Jarlert, Anders, *Sveriges kyrkohistoria. 6, Romantikens och liberalismens tid*, Stockholm,
2001
- Karlsson, Klas Göran, *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2008
- Liedman, Sven-Eric, *Från Platon till kriget mot terrorismen. De politiska idéernas historia*,
Stockholm 2008

- McLeod, Hugh, *Secularisation in Western Europe, 1848-1914*, London 2000
- Nilsson, Bertil, *Sveriges kyrkohistoria 1, Missionstid och tidig medeltid*, Stockholm 1998
- Thorkildsen, Dag *Scandinavia, Lutheranism and national identity. The Cambridge History of Christianity*, vol 8, Cambridge 2006
- Werner, Yvonne Maria, "Rätt, religion och katolsk motkultur: nordiska katoliker mellan katolsk och nordisk rättstradition": Lars M. Andersson et al. Lund (red.), *Rätten. Festskrift till Bengt Ankarloo*, Lund 2000
- Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Lund 2001
- Ågren, Henrik, *Kejsarens nya kläder: historiebruk och kulturarv under tidigmodern reformation och modern revolution*, Uppsala 2011
- Ågren, Henrik, *Erik den helige - landsfader eller beläte? En rikspatrons öde i svensk historieskrivning från reformationen till och med upplysningen*, Lund 2012.
- Östlund, Joachim, *Lyckolandet: maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstid till demokratins genombrott*, Lund 2007

Elektroniskt hämtat material:

- Winroth, Anders, "Ansgar gjorde karriär med förfalskat CV": Svenska Dagbladet 28/11 2011: http://www.svd.se/kultur/understrecket/ansgar-gjorde-karriar-med-forfalskat-cv_6664610.svd hämtad 2012-05-01
- Artikel "Nathan Söderblom": nationalencyklopedin <http://www.ne.se/nathans%C3%B6derblom>, hämtad: 2012-04-30
- Artikel "Yngve Brilioth": nationalencyklopedin http://www.ne.se/yngve-brilioth?i_h_word=Yngve+Brilioth hämtad: 2012-04-30
- Artikel "Ansgar": Nationalencyklopedin <http://www.ne.se/ansgar/115389> hämtad 2012-04-30